

MARULIĆEVE POSVETE

Zlata Bojović

Marko Marulić ide u red onih pisaca koji se nisu literarnom stvaranju prepuštali spontano i lako, ostavljajući svom delu da govori umesto autora, da bude mudrije od njega i ispred njega, da se samo bori za mesto u svom i u kasnijim vremenima koja bude i ako ih bude doživelo. Bio je od onih pisaca koji su plodu svoga spisateljskog rada namenjivali važnu ulogu, koji su studiozno odabirali sadržinu (imajući, često, u vidu i mogućnost njenog alegorijskog značenja) i formu koja će tu sadržinu na odgovarajući način da predstavi. Marulić je i u svakom drugom pogledu brinuo o svojim delima. O tome svedoče naročito ona koja nisu ni štampana, ali ih je opremio potpuno — načinio čistopis, sastavio posvetu, čak i razne komentare — ne prepuštajući ih sudbini i ne ostavljajući sa njima i moguće neizvesnosti. Važan deo te »opreme« bile su posvete.

U vreme kada su nastajale i štapale se Marulićeve knjige već je bilo uobičajeno da pisci posvećuju svoja dela poznatim ličnostima ili prijateljima, koji su najčešće i pomagali ili u potpunosti omogućavali skupo štampanje, ili, ređe, visokim državnim telima (vladi, senatu, većima i sl.).

Posvete su imale posredničku ulogu između pisca i njegovog dela, s jedne strane, i čitalaca, s druge. (Kasnije su tu ulogu preuzeli

pisci predgovora i pogovora i drugih prigodnih pratećih tekstova u knji-zi.) Pored osnovne namene da iskažu zahvalnost i uvažavanje onome kome se delo upućivalo i da ga preporuče čitaocima, posvete su mogle nositi i druge poruke. To je zavisilo od mnogih činilaca: od samog autora i stepena bliskosti sa onim kome je posvećivao delo, od sadržaja njegovog, od programa koji je pisac naumio da iznese, od političkog trenutka, od uloge koju je ovom uvodnom delu knjige namenio. Na osnovu svega toga izdvajala su se dva tipa posveta: prve su bile izraz pažnje, prijateljstva, osobitog uvažavanja ili puke kurtoaznosti i govorele su više o onome kome je delo posvećeno; druge su bile sadržajnije, u njima se više osećao sam pisac, u njima je objašnjavao svoje delo ili ideju, alegoriju i sl., upućivao na izvore, iznosio književne, političke, filozofske, teološke i druge stavove — u zavisnosti od vrste dela — video dijalog sa vremenom, otkrivao deo svoje ličnosti itd. Ponekad su posvete bile sa jasnim namerama ispisani traktati, koji su čitaoca uvodili u mnogo širi krug tema od onih koja su delom uz koje su stajale bile obuhvaćene. Bilo da su od prve ili od druge vrste, posvete su uvek imale veliku važnost jer su mnogo puta bivale jedini izvor saznanja o autoru i o njegovom delu i o mnogo čemu što ih je okruživalo. Sve je to odlikovalo i Marulićeve posvete.

Marulić je bio složeni pisac velikog broja dela raznih vrsta, koja su, i pored sve različitosti, objedinjavala njegova osnovna životna načela. O pisanju kao stvaralačkom činu, kome se fanatično predavao, i putem koga je pretvarao u literaturu svoje određeno, promišljeno, kompleksno viđenje sveta, verujući duboko u njenu funkciju, razmišljao je mnogo. Ta svoja razmišljanja nije izlagao u traktatima, koji su, inače, bili omiljeni u literaturi humanista. On ih je utkivao u sama dela, ali je mnogima od njih našao mesta u posvetama.

U razmatranje smo uzeli posvete uz značajna teološko-moralistička dela *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (Jerolimu Čipiku), *Evangelistarium* (Franji Lučaninu), *Quinquaginta parabolae* (Tomi Nigeru), *De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium*, *De humilitate et gloria Christi* (Augustinu Muli) *Dialogus de Hercule a christicolis superato* (Tomi Nigeru), uz raspravu *In epigrammata prisorum commentarius* (Dominiku Papaliću), uz epove *Judita* (Dujmu Balistriliću) i *Davidias* (Dominiku Grimaniju).

Vremenski, posvetama je obuhvaćen čitav period Marulićevog plodnog stvaralačkog delovanja, od kraja XV veka do dela objavljenog samo nekoliko meseci posle njegove smrti, 1524. godine.

Marulićeve posvete nisu bile sve od iste vrste. Prvu grupu činile su one koje je smišljao kao samostalne celine, kao male rasprave, i u njima je, u stvari, iznosio načela kojih se u obradi književne i teološke materije držao, razrađeno objašnjavao smisao svoga dela i njegovu alegoriju (ako je ono nosilo i taj sloj značenja), opravdavao odabrani književni postupak, isticao važnost uloge koju sadržina treba da ima i dr. Takve, dobro zamišljene, sa jasnom kompozicijom, određene i definisane u svemu, stroge u zahtevima prema samome delu, bile su naročito posvete uz najranija Marulićeva dela — *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, iz poslednje godine XV, i uz *Juditu*, iz prve godine XVI veka. U posvetama koje su nastajale kasnije nije imao potrebe za brojnim objašnjenjima. To je bilo u skladu sa okolnošću da je od početka imao obelodanjene jasne glavne stavove, i razrađene, potom ih je, uglavnom, samo potvrđivao i proveravao. Ovim posvetama bila je bliska i ona napisana uz *Davidijadu*. Drugoj grupi posveta pripadale su one koje su bile manje univerzalne, koje su se zadržavale samo na jednom predmetu ili problemu, vezanom za odgovarajuće delo ili postupak (na primer, uz *Pedeset parabola*) i koje su bile usredsređene na ličnost kojoj se delo posvećivalo. Imale su nešto lakši, neobavezni, ponekad i vrlo ležeran ton, ponekad i sasvim prigodan.

Kada je smišljao dve najvažnije posvete, uz *De institutione* i uz *Juditu*, Marulić je bio na početku perioda velikih ostvarenja. Međutim, on je za sobom tada imao temeljno i bogato iskustvo obrazovanog humaniste, izvrsnog znalca i antičke i hrišćanske literature, posebno srednjovekovnih mislilaca, brojnih teoloških, književnoteorijskih i filozofskih rasprava, kojima je humanistička literatura posvećivala veliku pažnju. Ispisujući svoja prva razmišljanja o književnom stvaranju, on nije bio na početku tih razmišljanja. Naprotiv, ona su već pokazivala da je Marulić bio bez neizvesnosti, da je jasno znao šta od književnosti očekuje i da je video određene puteve kojima će da postigne svoj cilj. Iz njih su se izdvajala čista načela kojima je sve bilo podređeno i koja su ga određivala kao pisca u potpunosti.

Prvo se svodilo na temeljni njegov stav da *književno delo treba da uči vrlini, i veličanjem vrline i osudom poroka*, ali da to *ne treba činiti prostim savetima već ukazivanjem na primere*. To je podrazumevalo

piščevo uvjerenje da ono što je plod ljudskog iskustva može da deluje mnogo snažnije od onoga što proističe iz propisa po kojima se treba vladati, ma koliko oni ispravni bili. Taj stav Marulić je razradio već 1499, u posveti Jerolimu Čipiku.

U posveti don Dujmu Balistriliću dve godine kasnije pisac je ovaj stav potvrdio uzimajući za primer svetu udovicu Juditu kao oličenje vrline, ali ne propovedajući o vrlini već opevajući njen slavni poduhvat. U posveti pesnika i splitskom kanoniku Tomi Nigeru uz *Pedeset parabola* Marulić je takođe formulisao ovo gledište pročišćavajući ga donekle, govoreći da zna da pouke dublje prodiru u duše običnih ljudi ako su iznete preko prigodnih slika, a u samom delu to je činio smišljanjem zanimljivih anegdota, punih realija i događaja iz stvarnog života. U njima su se na jasan način delili dobro od zla, vrlina od poroka. To nije tražilo filozofsko naprezanje od čitalaca, niti je kod njih izazivalo bilo kakve nedoumice.

*

Za Marulićevo sveukupno stvaranje i za njegovo sveukupno teološko, didaktičko i filozofsko gledanje na književnost bio je neobično bitan njegov *odnos prema antičkoj literaturi*. Na rečima, Marulić je bio jasan: na delu, pribegavao je kompromisu i to je, bez obzira na sva njegova pravdanja, bio odraz njegove duboke unutarne nesuglasice, smišljeno ili spontano potiskivane, koja se ipak ispoljavala u njegovom radu. Opet na samom početku, u posveti uz *De institutione*, Marulić je definisao svoj odnos prema antičkim piscima. Znajući da su zaslužni stvaraoči od davnina već prokrčili put najboljem načinu da pouke budu predate onome kome su namenjene, Marulić je posebno naglašavao da se ne divi »onim drevnim bilo rimskim bilo grčkim bilo drugim štovateljima ispraznih bogova... nego... kršćanima koji su verovali jedinom Bogu te nisu smatrali da je nemoguće, činiti što im on naređuje niti su oklijevali da to izvrše. Neka, dakle«, — slikovito je i rečito formulisao svoj stav Marulić — »koji hoće slijede Katone, Scipione, Fabricije i Kamile, neka se povode za Sokratom, Pitagorom i ostalim naučavateljima ljudske mudrosti, mi nastojimo prosuditi i dostići djela i vladanje patrijarhâ, otaca i prorokâ, Krista i apostolâ te svetaca jednoga i drugog Zavjeta kako bismo polučili nagrade vječnoga blaženstva

što su ih oni polučili«. ¹ Na ovom mestu je, u stvari, izneta sveukupna tematika budućih Marulićevih dela. Sastavljajući ih u sledeće dve i po decenije, kao da je ispunjavao jedan po jedan zadatak sebi postavljen na samom početku.

Odnosom prema antičkim piscima Marulić se neposredno pozabavio u posvetama uz *Juditu* i uz *Dijalog o pohvalama Herkulovim*. Već je u *Juditi* Marulić svoje »popuštanje« pred zakonima »onih starih poet« — što, uostalom, nije ni mogao da primi samo kao sopstveni teret: na tom »popuštanju« temeljila se čitava *hrišćanska renesansa* — obrazlagao funkcionalnošću takvog postupka. On je otvarao put pouci, preko vrline, odnosno preko dobrog poučnog primera ka onome koga je trebalo podići i usmeriti pravim putem. U Marulićevu iskrenost ne treba sumnjati, ali, kada se uzme u obzir *Davidijada*, u kojoj je taj, antički element dobio još vrednije i svrsishodnije mesto, ² onda se vidi da je i sam Marulić, možda i nesvesno, u tome uživao. Kao hrišćanin, okrenut sistemu određenih vrednosti i zakonitosti, isključiv u svojim moralnim stavovima, on nije mogao u krupnim pitanjima o smislu čovekovog postojanja, poroka i vrline da usvoji filozofiju koja je počivala na antičkom shvatanju čoveka, ali je u antičkom duhovnom svetu nalazio brojne podsticaje, divio se umetnosti i kulturi, razmišljao o antičkim vrednostima i idealima, oduševljavao se drevnim natpisima, bavio se ličnošću Herkulovom, neprestano se oslanjao na helensku i rimsku mitologiju, istoriju i literaturu, na Homera, Vergilija, Horacija, Ovidija, da bi, na kraju, ne priznavajući to sebi, 1519, u posveti uz *Dijalog o pohvalama Herkulovim*, opet omalovažavao vrednost »starih poet«: »... ali tko je iole uživao čitajući antičke pisce, nije mogao čitati njihove spise a da ne osjeti dosadu«. ³

Pitanjima *forme* Marulić se bavio savesno, i to forme u najširem smislu, od kompozicije dela i organizovanja pesničke materije do jezičke izražajnosti i slikovitosti. Po njemu, to čitamo posredno, u posveti Čipiku, delo mora da bude određeno, jasno postavljeno, da je u njemu sve središte, jer će tako pružati veće uživanje, a to uživanje je otvaralo prohodni put pouci, ma kako bila teška i ozbiljna. Bez lažne skromnosti, on je to smatrao i vrlinom svoga dela i stoga ga je i preporučivao Čipiku. U njemu je: »ono što se u drugih pisaca navodi bez nekoga reda i rasuto, ovdje složeno u red i dano u obliku sažetka te da je, kako ću s pouzdanjem reći izloženo i ponešto zanimljivije«. ⁴ Ta sklonost prema potpunom redu — bez obzira na složenost građe, na ideju,

na obim sadržaja — bila je važna za Marulića. Sva su njegova dela — iako to, s obzirom na tematiku, na alegoriju, na druga prenosna značenja, mešanja mitološke antičke, biblijske i druge sadržine nisu morala biti pregledna. Ona jasno govore o ustrojstvu života po primerima svetaca, o veri, ljubavi i nadi, o poučnim životnim primerama (parabole), o krajnjoj nadmoći vrline nad fizičkom snagom, o pobedi dobrih dela. Ponekad je Marulić pitanje forme svodio na rešavanje konkretnih problema. Tako je u posveti uz *Juditu* analizirao i objašnjavao svoj postupak: »...usilovah se rečenu historiju tako napraviti, kako bude nikimi izvanjskimi urehami i uglajenjem i ulizanjem i razlicih masti čirsanjem obnajena«. ⁵ Jasno je i zašto je tako činio.

O Marulićevom uvažavanju uloge dobrog stila i njegove funkcije svedoči i njegovo oduševljavanje delima Erazma Roterdamskog, iskazano u posveti Tomi Nigeru. Ta dela mu je na čitanje poslao sam Niger. Ona su bila za Marulića otkriće, i to ne samo zato što je u njima našao njemu blisku pobožnost kojom su se odlikovala. Otela mu se izjava: »Uživam čitajući ih!« ⁶ *Uživanje* u literaturi za pisce Marulićevog opredeljenja bilo je vrednosna kategorija drugoga reda. Po Maruliću, od vremena svetog Jerolima, »u naših bogoslova nije bilo one ljepote profinjena izražavanja«. S radošću kakvu ne poznajemo kod njega, on je očekivao nove pisce, koji će slediti Roterdamskog i književnosti vratiti lepotu — »...opet će sveta književnost i nauka imati svoje Jerolime i svoje Ambrozije«. Iako je, ponegde, a najviše u posveti uz *Evangelistar* otkrivao da je svestan svojih izražajnih mogućnosti, bio je kritičan prema sebi — za jedno delo je rekao da mu je »preko (njegove) volje, i još nedovoljno dotjerano ispalo iz ruku«. ⁷ Iskreno je davao prednost boljem: »Svaki put kad ih (dela E. Roterdamskog) čitam, uviđam koliko mi nedostaje.« U posveti uz *Davidijadu* takođe je jasno istakao važnost forme za sadržinu dela. Tumačeći svoj postupak, on je formulisao svoj važan stav poetike: »prenio sam u stihove djela kralja Davida držeći se povijesti njihove kako je izložena u svetim knjigama... Pokušao sam je ukasiti pjesničkim ritmom i milinom Muza, a to stoga da bih Ti mogao pružiti darak što dostojniji Tvoga ugleda i što ugodniji Tvojoj svetosti«. ⁸

O *pesničkom stvaranju* Marulić je imao visoko mišljenje. Smatrao ga je dostojnim darom i najvećim vrlinama jer je donosilo najviše uživanje. To se mišljenje osećalo gotovo u svim posvetama. Vrednost delu, po Maruliću, davalo je ne ono što je donosilo nešto novo i nepoznato

— jer je sve njegovim čitaocima većinom bilo poznato po sižeima — već to što se stara sadržina pojavljivala u novom skladu. Taj sklad postizao se spajanjem visoke ideje i vrline i načinom na koji je to opisano, dakle pravim renesansnim idealom. Uzdržan, ali ne lažno skroman, iako je, po običaju drugih pisaca, svako svoje ostvarenje nazivao »delcem«, skromnim darom, darom nedostojnim onoga kome se namenjuje (i to ustaljenim frazama), bio je siguran u sebe, u ispravnost onoga što je činio i kako je činio, sa osećanjem zadovoljstva zbog ispunjenog zadatka koji je pred sebe postavio. To je spontano, ali vrlo određeno izrekao u završnom delu posvete Franji Lučaninu uz *Evangelistar*: »... A treba da te raduje to što Ti šaljem, ne toliko jer je moje, nego što poučava u spasonosnim stvarima i razmatra o onima koje se tiču vjere. Sveto štivo...!«⁹

Marulić je znao da je za uspeh dela od velike važnosti bilo da bude približeno u najvišoj mogućoj meri čitaocima kojima je namenjeno. Tako se i opredeljavao za jezik na kome će pevati, za stil, za stepen alegorije, za način pripovedanja. I to je izvukao kao svoje specifično gledanje na stvaranje. Da bi delo određene sadržine i poruke razumeli koji ne znaju ni latinski ni italijanski jezik, on je »historiju svete udovice Judit« složio »u versih hrvatski«, odnosno stumačio »našim jazikom«. Iz srodnih razloga približio se tematikom i načinom pripovedanja prostomu puku u parabolama, kako je u posveti Nigeru naglašavao, »da bi ih oni za koje su pisane radije prihvatili«.¹⁰

*

Iako značaj posveta nije zavisio od toga kome su bile upućene, izbor ličnosti je imao određenog značaja. Marulić je svoja dela posvetio sledećim ličnostima: Jerolimu Ćipiku, Tomi Nigeru, Dujmu Balistriliću, Dominiku Papaliću, Frančesku di Konzortiju (Francesco di Consorti), Augustinu Muli, Dominiku Grimaniju.

Bili su to, u prvom redu, njegovi bliski splitski prijatelji. Svi veliki hrišćani, sa visokim crkvenim zvanjima, ali isto tako njegovi drugovi iz najranije mladosti i, većinom, vršnjaci. Najpre Jerolim Ćipiko, kome je posvetio svoje prvo veliko delo, na latinskom jeziku pisano, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, 1499. godine. Prijatelji su od ranih godina, padovanski studenti obojica, pravni zastup-

nici dvojice splitskih plemića u Veneciji 1480. godine. Marulić ga je smatrao svojim najboljim prijateljem, kome se osećao dužnim za »preveliku dobrostivost... i nebrojena dobročinstva«. Hvalio je njegovu pravničku umešnost, mnogo vrline, um i rečitost, što se moglo odnositi na njegovu advokatsku govorničku veštinu, ali i na literarnu; isticao je »blistavi sjaj stare kuće Čipiko«, plemenitost i dostojanstvo zbog čega su suvremenici iz svih društvenih slojeva veoma uvažavali Jerolima Čipika. Prijateljstvo je svakako bilo trajno i obostrano. Jerolim Čipiko i njegov brat Petar ožalili su Marulićevu smrt.

Drugi Marulićev bliski prijatelj bio je pesnik Toma Niger, posle Marulića najznačajniji splitski humanista. Pokretan i angažovan na mnogim stranama — kao učitelj gramatike, kao učesnik u borbama sa Turcima, kao izaslanik u Rimu, najzad kao važna crkvena ličnost — bio je blizak Maruliću po shvatanju morala, po strogosti sa kojom je gledao na sveštenički poziv, po knjigama koje su izmjenjivali. Vršnjak i savremenik Marulićev, iako i sam pesnik, bez pesničke surevnjivosti pratio je njegov književni rad tokom celog života, a susretali su se u mnogim trenucima značajnim za obojicu. Marulić mu je vrlo srdačno posvećivao *Quinquaginta parabola* 22. augusta 1510. tražeći od njega sud koji će, ako bude povoljan — ponavljao je nekoliko puta Marulić ovu frazu — biti njegova zaštita od zlobnika. Bolji mu prosuditelj nije potreban. Tražio je od Nigera da u oceni bude onakav kakav je prema svima kojima želi da u svakom pogledu budu ispravni i besprekorni: »...A da se i ja nalazim među tima, u to i ne sumnjam. Toliko me voliš.« Kanonika i natpopa splitskog, koji je bio odlikovan »crkvenim dostojanstvom natpopstva«, hvalili su svi, i »zemljaci... i stranci«, pri čemu je Marulić svakako imao na umu konkretne hvale, verovatno pesničke. Toma Niger je sastavio poslanicu u slavu Marulićevu i objavio je zajedno sa govorom splitskog nadbiskupa Bernardina Zane, održanom na Luteranskom saboru 1512 (u tom govoru Zane je potresnim slikama opisao tursko pustošenje Splita »ognjem i mačem«). U ovoj poslanici Nigar je uzdizao Marulićevu *učenost i čestitost* (»doctissimo et integerrimo Marco Marulo, nobili Spalatensi«). Posebnu radost prčinio je Niger Maruliću pribavivši mu za čitanje knjige Erazma Roterdamskog, jednog od najznačajnijih, najnezavisnijih i najsmelijih teoloških mislilaca toga vremena, sa čijim je učenjem i verovanjem Marulić imao dosta zajedničkog. Te su knjige na njega ostavile dubok utisak, naročito svojom izuzetnom literarnošću, o čemu je i pisao Nigeru

u posveti uz svoj znameniti dijalog između pesnika i teologa, kojom je pozdravljao Nigerov izbor za biskupa. Zanimljivo je da ova posveta, u kojoj je Marulić oduševljeno hvalio rečitost Erazma Roterdamskog, nije objavljena u izdanju dijaloga, koje se pojavilo nekoliko meseci posle autorove smrti, 1524. godine.¹¹ Ovo je u literaturi tumačeno okolnošću da je tada već Roterdamski dospao pod udar Rima, pa da nije bilo uputno da se javno hvali. Pretpostavljalo se, dalje, da je posvetu, iz opreznosti, uklonio sam Niger. Ova je posveta mogla ostati neobjavljena i stoga što je bila lična, nije izlazila iz tona privatnosti, kao da je namenjena samo — Nigeru. Njemu je, da dodamo još jedan, inače poznat, znak bliskosti, Marulić testamentom iz 1521. ostavio Platonova dela iz svoje biblioteke.

Blizak Marulićev prijatelj bio je i arheolog i pisac epigrama, zanesenjak za starine, kakve je ono doba često davalo, Splićanin Dominik Papalić, na čiji je nagovor Marulić obradio i komentarisao niz antičkih natpisa. Prirodno je bilo da njemu posveti delo u nauci poznato pod naslovom *Il epigrammata priscorum commentarius*.¹²

Marulić je imao određeni plan. Najpre je hteo da objasni spomenike iz drugih krajeva (iz Rima, Areca, Asizija, Peruje, Milana i dr.), a potom je odlučio da pređe na domaće. Bili su to solinski kameni natpisi koji su se nalazili u Papalićevoj zbirci u Splitu. Posveta je sva bila protkana prizivanjem zajedničkih uspomena, puna znakova međusobne bliskosti, kao što se vidi na primer, u jednoj Marulićevoj reminiscenciji uz tumačenje određenog natpisa: »...za naše mladosti, Dinko, vidjeli smo ovaki primjer Perine, rodice Tvoje, koja od žalosti, što joj Turci ubiše muža Đuru, ispusti duh. Onda, žaleći sudbinu njih dvoje, kako se možeš spomenuti, postavio sam im epitafij, dok sam još pohađao školu Tideja svog učitelja«. ¹³ Ovo je jedan od retkih, izvanredno značajnih piščevih iskaza, koji svedoči o još jednom ranom sastavu — epitafu, koji je, kao i poslanicu Šibenčaninu Jurju Šižgoriću, složio veoma rano, još kao đak. Za Papalića ga je vezivalo i bavljenje čuvenom hronikom, koju je Papalić našao, a Marulić preveo na latinski. Bila je to, kao što je znano, Dukljaninova hronika, kojoj je dodata legenda o hrvatskom kralju Zvonimiru.

Sa dubokim rodoljubivim uzbuđenjem Marulić je opisivao Papaliću svoj postupak: »Doslije sam ti... predragi Dinko Papaliću tumačio tuđe spomenike, sada ćemo otvoriti spomenike naših pređa, koje sam često se s tobom skitajući po razvalinama i zidinama Solina gledao, gdje

leže posvuda; a katkad prevrćući sobom u duhu, kolika je bila slava našega rodnog tla, jecajući ponavljao sam ono Vergilijevo: 'Fuimus Troes...' Dalje je, sa istim uzbuđenjem, govorio o Dioklecijanu, o njegovoj razorenoj palati u Splitu, čiji ostaci zidove i kula i »krasotom umjetnički sagrađenih vrata pokazuju ti, kakovu bijaše ono, čega je nestalo, bilo s drevnosti bilo s neprijateljske nepravde«. Opisivao je hram posvećen svetom Dujmu, peristil itd. da bi se na kraju posvete vratio mislima o prolaznosti, o hrišćanskom razumu i moralnoj kontemplaciji, što je odgovaralo njegovom duhu: »...Ništa nije nigda čvrsto na zemlji, ništa stalno, ništa da bi stalo u istome stanju, ni gradovi, ni carstva. Izvan zemlje, dakle, izvan putova godine i sunca, red je čovjeku tražiti sreću, koju svemoguć Bog daje povrh neba vjekovitu i neprestanu onima koji žive pobožno i pravedno.«¹⁴ Ovo smirivanje Marulićevo nije moglo da potisne utisak njegovog rodoljubivog i antičkom starinom podstaknutog oduševljenja.

O ovom prijateljstvu sačuvao se spomen i u Kavanjinovim stihovima:

Domu viđu Papalića,
meu svoje mudra i časna
slavnom Marku Marulića
veoma draga i prijazna,
knjige i pjesni za toj svite
još meu njima zaimenite.

(VI, 118)¹⁵

Krugu Marulićevih splitskih prijatelja pripadao je i primicerius don Dujam Balistrilić, njegov kum, kome je posvetio *Juditu*. Obraćao mu se ljubazno i prijateljski — »kume moj dragi, don Dujme!« Napiominjao je da je bio dobar znalac latinskog i italijanskog jezika i isticao je davnašnje prijateljstvo — *srčenu prijazan*, »ka je odavna meju nami«.

Od stranaca kojima je Marulić posvećivao svoja dela najznačajniji je bio, zbog posebne brige oko njegovih knjiga, kantor Svetog Marka u Veneciji, Frančesko di Konzorti, poznat kao Franjo Lučanin, koji je priredio i prvo izdanje dela *De institutione bene vivendi*, 1506, u Mlecima, i četvrto, kelnsko izdanje *Evangelistara*, 1529. Njemu je Marulić posvetio prvo izdanje važnog dela *Evangelistar*, 1516. U toj posveti govorio je o zajedničkom poslu na kome su se sreli. Mletačkom senatoru Augustinu Muli upućivao je spis u kome je opisao život i stradanje

Hristovo, veoma strogo delo koje je ponelo tešku Marulićevu osudu sveštenstva — *De humilitate et gloria Christi*, 1519. godine. Veoma značajnu posvetu, uz *Davidijadu*, namenio je kardinalu Dominiku Grimaniju, biskupu Porta i patrijarhu Akvileje. Ona je u mnogo čemu klasična i tonom ne odaje bliskost, već veliko poštovanje prema личности kojoj je posvećivao delo do koga je, vjerujemo, izuzetno držao. Rekli bismo, koje mu je, i pored svih neusaglašenosti sa njime samim, bilo najviše na srcu. »Ponizni šticećenik«, kako se u završnoj rečenici nazivao, podnosio je ovaj »darak«, i to, kako je Marulić elegantnom frazom rekao, iako je znao da opevanom predmetu njegove snage nisu dorasle, u znak velike odanosti i naklonosti. Ovakvog u drugim posvetama nije bilo.

*

Marulićeve posvete, nepretenciozne i nenametljive, pogotovu one iz kasnijeg perioda, predstavljaju značajan deo njegove proze, a sagledne kao celina pokazuju da su od izuzetne vrednosti za prilaz i Maruliću i piscu, i misliocu, i pripadniku specifične struje, hrišćanske renesanse, čak i njegovoj ličnosti.

U posvetama se gradila Marulićeva poetika. I to kao celovit njegov pogled na književno stvaranje, na ulogu književnosti, na njenu funkciju u ostvarivanju korisnog cilja. Sagledavao se u njima piščev odnos prema prastarom načelu da delo treba zabavljajući da poučava, njegov odnos prema antici,¹⁶ prema sopstvenom naporu da ne popusti pred njenom zamamnošću, da je podredi svom zadatku i da je svede na službu hrišćanskim idealima. Posvete su otkrivale pesnikov odnos prema čitaocima. U njima je upućivao na svoje izvore, od kojih su neki bili iz antičke tradicije. Jedan od njih je bio rimski pisac Valerije Maksim, koji je uticao i na srednjovekovne pisce, u čijoj je »povijesti pogana«, to jest delu *Factorum et dictorum memorabilium libri IX*, našao dobar model da na osnovu životopisa svetaca piše svoje znamenito delo o životu po primerima svetaca.¹⁷ Kao primer najboljeg učitelja u stvarima crkvenim na više mesta se prisećao svetog Jeronima, o kome je i jednu raspravu sastavio. Pominjao je srednjovekovne pesnike *zači njavce*, na koje se ugledao odabirajući priču o Juditi, a na više mesta antičke »stare poetek«, i kao oslonac i kao nešto od čega se ograđuje. Više od svega, pozivao se na Bibliju, na knjige *Staroga zaveta*, na jevan-

đelja, na mnoge neposredne pouke i opomene na »naslidovanje« kreposti i na klonjenje od poroka, na vrhunskog presuditelja koji »podaruje dobra nebeska dobrima... /a/ ... nepravednike i bezbožnike vječnom kaznom kažnjava« (*Starozavjetne ličnosti*).¹⁸ Od posebne je važnosti Marulićeva poetika epskog pesništva koja je proisticala iz njegovog načina interpretiranja biblijskih tema u *Juditi* i *Davidijadi*.

Marulićeve posvete, kao posebna prozna vrsta, nose određene odlike u pogledu sadržine, kompozicije i stila, po čemu se istovremeno i razlikuju od vrlo bliskih, srodnih sastava koji su ponekad pratili ova dela (pogovori, obraćanja čitaocima, tumačenja alegorije i dr.). U kompoziciji posvete izdvajale su se tri celine. Na početku je bio uvod u kome se pisac obraćao ličnosti kojoj je delo posvećeno, najčešće pun ustaljenih fraza i kurtoaznih izraza, obogaćen pojedinostima o toj ličnosti i detaljima koji su upućivali na stepen bliskosti sa samim autorom. Središnji deo je u posvetama kraćeg oblika bio mali i neznačajan, ali je u ambicioznim, pogotovu u onima u kojima je pisac želeo da raspravlja o određenim temama, bio sadržajan, čaki veoma obiman. Završni deo je najčešće sadržavao uobičajene hvale upućene ličnosti kojoj se pisac obraćao i elegantno sročene obrt o preskromnom daru piščevom, nedostojnom onoga kome se namenjuje. Jezik posveta je umnogome konvencionalan, retorski naglašen, ali kod Marulića veoma često slikovit, obojen osećanjima (rodoljubivim; ljubavlju prema starinama; oduševljenjem književnim delima i piscima, svetim Jeronimom, Erazmom Roterdamskim i drugima; otvorenom naklonošću prema bliskim prijateljima itd.).

Marulićeve posvete su istovremeno otvarale i piščev program — što je činilo njihovu ulogu mnogo važnijom no što se to u literaturi pokazivalo — i u njegovu ličnost. Važnost ovih posveta nije samo u njihovom književnoistorijskom, književnoteorijskom i kulturnoistorijskom značaju, ona je i u njihovoj svojevrsnoj autentičnosti. One su najbogatiji izvor piščevog govora u prvom licu, nezaklonjenog junacima, idejama i pesničkim rečima, najvažnije mesto biografskih prepoznavanja. Zbog svih svojih odlika, kao sastavni deo ne samo delâ uz koja su nastale već i celokupnog književnog opusa Marulićevog, i kao specifična vrsta određenih sopstvenih zakonitosti, posvete imaju vredno mesto u Marulićevom radu. One su deo njegove nenapisane autobiografije, najpotpuniji njegov pogled na književno stvaranje i njegova najvažnija

odbrana svih ideja koje je izgrađujući svojevrsan sklad između sadržine i forme ostvarivao.

NAPOMENE

¹ M. Marulić, *Institucija I*, Split, Književni krug, 1986, str. 58. (prev. B. Glavičić).

² V. Gortan, *Antička mitologija u Marulićevoj Davidijadi*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1955, III, str. 113—119. — Z. Bojović, *Humanistički religiozni ep (Davidias Marka Marulića i Ne vita et gestis Christi Jakova Bunića)*, Književni rodovi i vrste — teorija i istorija II, zbornik, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1987, str. 127—161.

³ B. Glavičić, *O još jednom Marulićevom novopronađenom tekstu*, Forum, 1981, XX, 3.

⁴ M. Marulić, *Institucija I*, str. 60.

⁵ M. Marulić, *Judita*, Zagreb, 1901.

⁶ B. Glavičić, *O još jednom...*, str. 336.

⁷ M. Marulić, *Evangelistar I*, Split, 1985, Književni krug, str. 44 (prev. B. Glavičić).

⁸ M. Marulić, *Davidijada*, Split, 1984, Književni krug (prev. B. Glavičić).

⁹ M. Marulić, *Evangelistar I*, str. 44.

¹⁰ M. Marulić, *Latinska djela I*, Split, 1979, *Priče*, str. 146 (prev. M. Pavelić).

¹¹ G. Glavičić, *O još jednom...*

¹² E. Marin, *Od antike do Marulića (Marulićev rukopis o solinskim natpisima)*, Živa antika, 1977, XXVII, 1, str. 205—217.

¹³ M. Srepeš, *O Maruliću*, Rad JAZU 146, 1901, str. 4—5, 32—33.

¹⁴ P. Kasandrić, *Marko Marulić, život i djela*, predgovor izdanju *Judite*, Zagreb, 1901, str. XL.

¹⁵ J. Kavanjin *Poviest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara*, SPH XXII, Zagreb, 1913, str. 99.

¹⁶ M. Tomasović, *Marulićev dijalog o mitologiji i literaturi*, Umjetnost riječi, 1986, XXX, 1, str. 89—97.

¹⁷ D. Novaković, *Generički kontekst Marulićeve Institucije*, Mogućnosti, 1987, XXXV, 3—4, str. 232—246.

¹⁸ B. Glavičić, *O jeziku i stilu Marulićevih »Starozavjetnih ličnosti«*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 1983, 21—22, str. 89—105.